

KNÍŽNICE A CESTY DANIELA KRMANA (1663–1740)

Igor Zmeták

Daniel Krman ml. je jednou z najvýznamnejších postáv slovenského baroka, zakladateľ knižníc, ale aj cestovateľ a etnograf. V znamení kníh a ciest sa odvíjal celý jeho životný príbeh. Narodil sa, 28. 8. 1663 v Omšeni pri Trenčíne, počas úteku rodičov pred Turkami. V mladosti cestoval za slobodným vzdelaním do Vratislavi, Lipska a Wittenbergu. V dospelosti odmietal meniť názory a viero-vyznanie, a tak, ako evanjelický farár v časoch protireformačných zápasov na prelome 17.–18. storočia, bol nútený byť často na cestách a na útekoch.

Bol skutočným bibliofilom, knihy nosil všade so sebou – 87 kníh si priniesol zo štúdií už ako 17ročný. Na svojom stabilnom farárskom mieste na Myjave založil knižnicu hneď pri prvom pôsobení v rokoch 1690–1699. Keď sa z bezpečnostných dôvodov počas povstania Rákocziho II., v rokoch 1704–1708, presťahoval na povstalcami oslobodené územie do Žiliny, založil knižnicu aj tam. V roku 1706 bol zvolený za superintendenta (biskupa) evanjelických cirkví 5 žúp (Trenčianskej, Prešporskej, Nitrianskej, Liptovskej a Oravskej). Na jeho návrh schválila evanjelická synoda v roku 1707 zriaďovanie knihkupectiev vo všetkých mestách, ako aj zakladanie verejných knižníc a tlačiarň pri vyšších školách a významných cirkevných zboroch.

Výrazne v cirkevnej oblasti pomohol Krman aj bratom protestantom v Čechách a na Morave v čase, keď jezuiti zhabali všetky výtlačky Kralickej biblie – vydal ju podľa pôvodného vydania z roku 1613, dal tlačiť v Uhorsku, a odtiaľto sa potom tajne pašovala naspäť do Čiech. Exemplár, podľa ktorého sa tlačili nové vydania, pochádzal zo zásielky dvoch vozov výtlačkov, ktoré sa snažil za hranicami zachrániť Karel starší zo Žerotína.

Okrem náboženských aktivít pripravil Daniel Krman ml. aj základy slovenskej gramatiky pre spisovný jazyk slovakizovanú češtinu (*Grammatica Slavo-Bohemica*),¹ ale najviac ho preslávil *Cestovný denník – Itinerarium*. V literárnej oblasti je tento spis považovaný za jeden z vrcholov slovenskej barokovej literatúry.

---

¹ *Grammatica Slavo-Bohemica* (reštaurovaný 188 str. rukopis je uložený v Lyceálnej knižnici v Bratislave), ktoré prevzal oficiálny autor prvej gramatiky Pavel Doležal (1700–1778) aj s rozdelením na kapitoly.

Denník z cesty z rokov 1708–1709 je zaujímavý a dobre čitateľný aj dnes, dokonca má ohlas v európskom kontexte. Vo Švédsku toto dielo poznajú, a je citované, ako historický prameň, pre Poľsko, Bielorusko, Litvu, Ukrajinu a Moldavsko je to vzácna dobová etnografická literatúra.

Krman sa na cestu nevybral z osobného záujmu, ale ako uznávaný biskup bol vyslaný synodou evanjelických rád s posolstvom za švédskym kráľom Karolom XII., ktorému mal predniesť žiadosť o pomoc pre uhorských protestantov na zriadenie evanjelického kolégia v Prešove. Karol XII. v tom čase bojoval v Bielorusku proti Petrovi Veľkému, a to, čo na začiatku vyzeralo ako nie veľmi dlhá cesta s posolstvom, sa zmenilo postupne na veľkú dvojročnú púť po východnej Európe.

Počas dlhej cesty sa z biskupa stal veľmi dobrý pozorovateľ každodenného života miestnych obyvateľov – najprv Poliakov, Židov, Prusov v Kráľovci, Litovcov, potom krymských Tatárov žijúcich okolo Viľňusu a na Ukrajine, divokých Kalmykov, Čerkesov, Kozákov, Rusov, Valachov, Turkov, a tiež aj zvyky švédskych vojakov.

Z odborného hľadiska slúži autorovi ku cti, že sa snaží byť objektívny – napríklad nie je zaťažovaný ani voči Turkom (hoci turecké vojny postihli jeho osobne i celú rodinu), tak ako mnohí iní doboví pozorovatelia, ktorí im prisudzovali iba negatívne vlastnosti. Veľmi oceňuje tureckú čistotnosť a kúpele: *„murované kúpele majú dlhú šatňu a sú vystrojené dlažbou z červených kameňov a kanálmí, cez ktoré na hlavy a telá kúpajúcich sa príjemne vyteká teplá voda. V šatni dávajú čiapočky a zásterky, šaty tam odložené však sväto strážia. Kúpeľník starostlivo vydrhne telá mydlom a prikrývkou. Každý týždeň, raz alebo dva razy, navštevujú tieto kúpele mužovia a ženy, usilovne pestujúč čistotu tela. Holiči preostrými britvami holiu nielen hlavy Turkov, ale aj krky, prsia, priehlbiny tela, fúzy však a bradu šetria, lebo tie má turecký národ v najväčšej úcte. Muzulmani koľkokrát vyprázdňujú mechúr, alebo uľahčujú črevám, toľkokrát si umývajú ohanbie a ruky, za tým cieľom sa uberajú k vodám, ale ani sa nečistého nedotýkajú, že by si potom neumyli ruky. V rozhovore zachovávajú dôstojnosť, hovoria málo, i to premyslene a s vážnosťou...“* (Krman, 1975, s. 219–220).

Iné sú opisy Krymských Tatárov a Kalmykov: *„sú to ľudia nevlúdneho vzhľadu, nízkej postavy, vyčnievajúcich a hrubých očí, plochého nosa a širokej tváre, hlavy okrem temena oholenej do tvaru konskej podkovy. Od chlapčerstva sa učia jazdiť na koni, zriedka chodia pešo, aj na voľy vysadajú ako na kone, vozy majú prikrýté kožušinami a používajú ich za domy... Misky a hrnce nikdy nečistia, špinu a nečistotu viac vyhľadávajú, ako by sa jej stránili... Manželky prv než neporodia,*

manželia ani za manželky neuznávajú, ani im rodičia nedávajú veno... Majú vieru v jedného boha, ale vzývajú z rozličných látok zhotovené, a na vozoch upevnené sošky, ba aj slnko, mesiac, hviezdy a rozličné tvory a živly a pred jedlom im obetujú prvotiny z pokrmu a nápoja...“ (Krman, 1975, s. 212-213).

Krman si všimal a porovnával rozličné zvyky počas celej cesty: „vo vlastnej Litve okolo Vilihusu a Rigy majú iný jazyk, zreteľne odlišný od poľského a bežného litovského. Napríklad - *Laba swakaris - dobrý večer, alebo Artorit alaus? - Nemáte pivo?, kým Poliaci hovoria - Dobry wieczor Waszmość menu mosći Panu - macie pivo?*“ (Krman, 1975, s. 32).

Po porážke švédskych vojsk sa podarilo Krmanovi vrátiť do Uhorska cez Moldavské hory až v roku 1709 – presnejšie do Prešova prišiel 11. 9. 1709. Ďalšie dva roky sa kvôli politickej situácii nemohol vrátiť domov na západné Slovensko, tak zase cestoval, ako domáci kazateľ Rákocziho prívrženca Juraja Ottlíka, po povstaleckom území medzi Prešovom a Mukačevom. V tomto období dopisal aj svoj *Cestovný denník*, a originál rukopisu je dodnes uložený v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove.²

Jednou z ďalších pamiatok, ktoré nám po Danielovi Krmanovi zostali aj vo fyzickej podobe, je jeho knižnica, ktorú založil na Myjave už počas svojho prvého pôsobenia od septembra 1690 do 16. 4. 1699, a potom budoval po návrate z ciest, od roku 1711 až do uväznenia v roku 1729. Je takmer neuveriteľné, že knižnica vydržala napriek stavovským povstaniam, násilnej rekatolizácii, konfiskáciám majetku i dlhoročnému väzneniu svojho zakladateľa na Bratislavskom hrade.³

Krman bol odsúdený pre rúhanie sa katolíckej cirkvi, pre poburovanie obyvatel'ov Myjavy pri zatýkaní, a následné zranenie stoličného úradníka a jedného vojaka, na doživotné väzenie. Zomrel po 11 rokoch žalára vo veku 77 rokov, 24. septembra 1740 a pochovaný je v Dóme sv. Martina v Bratislave.

Symbolickým pre Krmanov život i odkaz je náhrobný nápis, ktorý si sám zložil ešte v roku 1733, a ktorý zveril práve Matejovi Bellovi – *Hos elegos spirans posuít sibi victima mortis* – v prenesenom význame hlásajúci, že autor elégie, hoci sa zdá byť obeťou smrti, je v skutočnosti víťazom...

² Kolegiálna knižnica ECAV v Prešove, Biskupský úrad východného dištriktu ECAV, odborný správca Štátna vedecká knižnica v Prešove.

³ Postarali sa o to nasledovníci Daniela Krmana – Juraj Ambrósius, Andrej Žlebek, Ladislav Paulíni, Tomáš Hroš, J. S. Palumbini, Štefan Duga, Ondrej Rybár a ďalší.

Po prijatí Tolerančného patentu v roku 1781 začala snaha o rekonštrukciu knižnice. V roku 1783 bola Krmanova knižnica oficiálne obnovená a o doplnenie jej zväzkov sa pričínili viaceri farári a laikovia. Niekoľko vzácných kníh z Krmanovej knižnice bolo v 20. storočí odovzdaných do Tranovského knižnice v Liptovskom Mikuláši, viaceré kníh z vlastníckym záznamom je vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Martine, niektoré zostali v Bratislave (používané počas 11 rokov trvajúceho väznenia), ďalšie sa našli na iných miestach Krmanovho pôsobenia. Cenným dokladom je *Posselt. August: Richtige Erklärung der Epistel St. Pauli an die Romer* (vydané, Zittau, 1696). Je uchovaná v Lyceálnej knižnici v Bratislave,⁴ a na pergamenovej väzbe knihy je Krmanov supralibros – **D. K. 1696**. Ak sa Daniel Krman v niektorých zriedkavých prípadoch do kníh podpisoval, tak podľa miesta svojho pôvodu – rukopisným exlibrisom **Daniel Krman (Kermani) Trenchiniensis**.

Obsahová skladba knižnice si zachováva štruktúru – nábožensko-filozofické pojednania, história, filológia. Najstaršou tlačou v knižnici je postinkunábula *Psalter zvol verteuscht aufs der heyligen Sprach. Werklerung des Psalters durch Johann Bugenhag aus Pomern von dem Latein in Deutsch* (1526, Jenna), s pred-slovom M. Luthera, F. Melanchtona a Joh. Pomeraniho.

Na skladbe knižnice v 18. storočí sa prejavil vplyv osvietenstva prostredníctvom autorov ako Johann Francisco Budde – *Antiquitates sacrae veterum hebraeorum* (1724, Lipsiae), Rufus Curtus – *De rebus Magni Alexandri... deutliche Erklärung* (1720, Augsburg), G. W. Götten – *Das jetzt lebende Gelehrte Europa* (1735, Braunschweig).

Spomedzi rukopisov sú zaujímavé denníky *Joachima Kalinku - Diarium Joachimi Kalinkii* (júl 1671–máj 1672) zachytáva spôsob vypočúvania obvineného Joachima Kalinku, osobnú korešpondenciu z tohto obdobia a celý jeho právny proces pri Bratislavských mimoriadnych súdoch na zastrašenie evanjelikov; *Diario Novum memorabilium per Joachimum Calincum a 1672 Trenchiin* (prepis z roku 1798); *Diarium Lochmannorum* (prepis Jána Procopiusa z roku 1801) obsahuje pozoruhodný denník Mateja Lochmanna (otca) z rokov 1528–1620 s mnohými historickými udalosťami, denník Jána Lochmanna (syna) z rokov 1620–1645 i Mateja Lochmanna (vnuka) z obdobia 1655–1665.

---

⁴ Kniha pochádza z fondu Evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici – pečiatka *Bibliotheca Gymnasii Evang. A. V. Neosoliensis*.

Tento rok si pripomíname 270 výročie úmrtia Daniela Krmana – jeho knižnica, napriek všetkým zmenám a dobovým zvratom, sa zachovala na Myjave dodnes, a patrí svojou kompletnosťou medzi najvýznamnejšie historické evanjelické knižnice na Slovensku.

Použitá literatúra:

- DORULA, Ján. 1998. *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu*. Zborník. Bratislava: SAV, 1998. 250 s.
- ĎUROVIČ, Ján P. 1948. *Prehľad literárnych dejín slovenských evanjelikov*. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius, 1948. 84 s.
- KRMAN, Daniel. 1975. *Itinerarium. Cestovný denník*. Bratislava: SAV, 1975, 329 s.
- MINÁRIK, Jozef. 1984. *Baroková literatúra*. Bratislava: SPN, 1984. 388 s.
- ZMETÁK, Igor. 2004. *Krmanova knižnica na Myjave*. In: *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku 2*. Martin: SNK, 2004, s. 87-91.